

УДК 378.14

ПРИНЦИПИ ПЕРЕБУДОВИ ВИЩОЇ ОСВІТИ І ВИЩА МЕДИЧНА ШКОЛА УКРАЇНИ

© Т. І. Кир'ян

У статті представлена специфіка принципів освітньої трансформації в сучасній вищій медичній освіті України. Аналізуються особливості поєднання в ній тенденцій до кращого виконання її соціальних функцій і до удосконалення змісту освіти, а також прагматичних принципів професійної ефективності з принципами освіти як набуття людиною високої гуманітарної культури

Ключові слова: вища медична освіта України, трансформація освіти, компетентісний підхід, гуманізація освіти

The article deals with contemporary medical education in Ukraine. In the late twentieth and early twenty-first century, higher medical education in Ukraine has undergone essential changes. These changes affect the system of education, and the educational process, and most importantly, those guidelines and criteria by which alteration occurs in the sphere of education. The goal of the research is to identify the most important principles of its restructuring for the modern development of higher medical education in Ukraine; to analyze and evaluate their role in the restructuring of higher medical education. Researchers identify two kinds of personal qualities that have to orientate higher education according to the above principles. On the one hand, modern society needs people who can independently make responsible decisions in a situation of choice, foreseeing their possible consequences. On the other hand, higher education should train professionals who do not neglect their national culture and traditions as well as universal values, world culture, and develop their moral qualities. These two orientations are reflected in competence approach to the aims and contents of learning, as well as in humanization of higher medical education, in forming students' culture on humanistic principles. It is concluded that medical education in its professional orientation embodies competence-based approach and the principle of humanization most naturally. Thus, medical education has the ability to combine new principles with traditional approaches in a harmonious way and to base innovation on the solid ground of traditions

Keywords: higher medical education in Ukraine, educational transformation, competence approach, the principle of humanization

1. Вступ

У кінці ХХ і на початку ХХІ століття вища медична освіта України зазнала принципових, суттєвих змін. Ці зміни стосуються і самої системи освіти, і навчально-виховного процесу, і, найголовніше, тих орієнтирів і критеріїв, за якими відбувається перебудова сфери освіти. Йдеться про зміни настільки значні, що можна говорити про початок нового етапу в розвитку вищої медичної освіти України. Безперечно, розвиток цієї галузі відбувається в загальному руслі змін у вищій освіті України в цілому, які, у свою чергу, відбивають сучасні процеси в українському суспільстві.

Водночас освіта у своєму розвитку постає не простим відбитком соціальних змін, вона має власну логіку розвитку, специфіку його тенденцій, власні орієнтири. Це ж саме можна сказати про вищу медичну освіту. Загалом піддаючись тим самим трансформаціям, що й вища освіта України в цілому, медична галузь демонструє власні особливості, по-своєму розподіляє акценти на певних сторонах процесу освітньої перебудови. Зрозуміло, що перебудова, про яку йдеться, охоплює всі компоненти освітнього процесу, але її базою постають нові принципи, нові ідеї, нове бачення освіти, її соціальних функцій, цілей і змісту. Виявлення того, якими постають ці принципи під кутом зору підготовки медичних фахівців, заслуговує на окремий теоретичний розгляд.

2. Літературний огляд

Принципи сучасної перебудови вищої освіти України привертають незмінну й велику увагу педагогічної науки. Серед значної кількості досліджень, які формулюють і аналізують означену тему, а також її конкретизацію щодо перебудови медичної галузі освіти відзначимо роботи С. Д. Максименка [1], М. М. Філоненко [1], В. Ф. Москаленка [2], В. Є. Мілеряна [3], В. П. Андрущенко [4]. Слід відзначити, що якщо окремі принципи освітньої перебудови дістали достатнє висвітлення, то їхньої систематизації й загального огляду в аспекті їх продуктивності для вищої медичної освіти поки що бракує.

4. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – виявити найбільш значущі для сучасного розвитку вищої медичної освіти України принципи її перебудови, а також проаналізувати й дати оцінку їх ролі в перебудові вищої медичної освіти.

Для досягнення мети були вирішені наступні задачі:

- дана характеристика парадигмальної революції в сучасній освіті;
- описані дві сторони освітнього процесу в вищій медичній школі;
- з'ясовані особливості компетентісного підходу в медичній освіті;

– описаний зміст гуманізації вищої медичної освіти.

5. Основні принципи перебудови вищої освіти

Взяті в комплексі освітні принципи, які впроваджуються в Україні в останні десятиріччя, можна назвати новою освітньою парадигмою. М. І. Романенко розрізняє три рівні парадигмального аналізу освіти: конкретно-історичні парадигми, «що характеризують освітні системи якісно відмінних соціально-історичних організмів», парадигмальні ідеї, тобто «найбільш загальні теоретико-методологічні основи освітнього процесу», а також найзагальніший рівень парадигмальних революцій, які змінюють всі компоненти освіти [5]. Вважаємо, що доцільніше говорити не про три рівні а про дві сторони єдиного процесу формування й реалізації освітньої парадигми (третього рівня за неведеною класифікацією), які вище були позначені як рівень конкретно-історичних чинників і рівень теоретико-методологічних основ освітнього процесу. За такого уточнення показана схема стає ефективною для аналізу напрямів змін освітнього процесу в певній країні в певну історичну епоху. Це цілком стосується вищої медичної освіти України кінця ХХ – початку ХХІ століття.

У сучасній парадигмі вищої медичної освіти, отже, можна виділити дві групи принципів, які, за умови їх реалізації, стають напрямами або тенденціями реформування системи освіти. По-перше, це принципи функціонування освіти в суспільстві, її соціальних функцій і завдань. Щодо вищої медичної освіти йдеться про цілі підготовки медичних кадрів, способи їх використання в практичній діяльності, критерії якості підготовки студентів-медиків до професійного життя. По-друге, маються на увазі принципи організації навчально-виховного процесу як змісту освіти. У галузі вищої медичної освіти, як і в інших галузях вищої освіти, йдеться про впровадження нових матеріальних та інформаційних засобів навчання, оцінку й відбір оптимальних освітніх технологій, напрями удосконалення форм і методів навчання.

У першому ракурсі сучасна вища освіта постає «як процес підготовки людини до повноцінного життя в умовах постіндустріального, інформаційного суспільства» [6]. Дослідники виділяють два види особистісних якостей, на які має орієнтуватися вища освіта. З одного боку, сучасному суспільству потрібні люди, які «можуть самостійно приймати відповідальні рішення в ситуації вибору, прогножуючи їх можливі наслідки, – люди, що вміють використовувати новітні інформаційні технології, але не потрапляють у залежність від таких технологій» [6]. З іншого боку, вища освіта має готувати людей, які не нехтують своєю національною культурою й традиціями так само, як і загальнолюдськими цінностями, світовою культурою, є розвиненими моральними особистостями. У більш лапідарній формі це сформульовано В. П. Андрущенком, який зазначає, що «в епіцентрі сучасного дискурсу покоління поступово переми-

щуються дві вічні людські екзистенції – прагматизм і гуманізм» [4].

У цьому контексті саме вища медична освіта постає яскравим прикладом поєднання двох орієнтацій у підготовці молоді до професійного життя. Випускники медичних ВНЗ, безперечно, мають бути прагматично налаштовані, знати не лише зміст своєї професії, а й потреби суспільства, можливості застосування професійних знань і навичок в умовах ринкового суспільства, перспективи кар'єрного зростання. Вони мають володіти необхідною інформацією і вміннями розв'язувати різноманітні практичні завдання, вміти спілкуватися з людьми, переконувати і розуміти інших. Водночас випускники медичних ВНЗ мають не лише знати, а й цілком приймати і керуватись у своїх діях лікарською етикою, мати необхідні для лікаря моральні якості, риси характеру, які позначаються дійсним гуманізмом і відчуттям відповідальності. Вони повинні поставати продовжувачами найкращих традицій національної медицини, у тому числі традицій високої загальної культури, відчуття громадського обов'язку.

З позиції філософії сучасної освіти головними характеристиками знань стає «мінливість, плинність, суперечливість, різноманітність, відмова від лінійності, репродуктивності в освіті», від «готового» знання. Завданням стає пошук знань, їх сумісне створення у процесі взаємодії викладача і студента [7]. Підкреслюється також розвиток здатності до проблемного мислення, до ефективної діяльності в ситуаціях невизначеності [8]. Цілком логічним, тому, є висновок, який роблять Д. Г. Кучеренко та О. В. Мартинюк щодо освіти в цілому: у наш час трансформується саме поняття освіти, «відбувається перехід від концепції функціональної підготовки до концепції розвитку особистості» [9]. Якщо перенести сказане на галузь вищої медичної освіти, можна стверджувати, що сутність її новітньої трансформації полягає в переході від лише функціональної підготовки лікаря до розвитку його особистості. Зрозуміло, маються на увазі як суто професійні якості особистості, її компетенції щодо різних видів професійної діяльності, так і її загальнолюдські властивості.

Компетентнісний підхід до цілей і змісту навчання став одним із принципових напрямів перебудови вищої медичної освіти України на початку ХХІ століття. Компетентністю в сучасній педагогіці називають здатність людини виконувати певні практичні й теоретичні завдання, розв'язувати певні соціальні й життєві проблеми, правильно оцінювати різноманітні ситуації в контексті певних світоглядних, етичних, наукових ідей. Формування цих здібностей стає особливою метою освітнього процесу, яка протиставляється простому накопиченню знань і навичок. Навчання і виховання, таким чином, набувають практичної спрямованості, співвідносяться з завданнями і практикою певної професії. Це не означає, зрозуміло, нехтування фундаментальною підготовкою в галузі відповідних наук, яка залишається необхідним аспектом навчання, але підпорядковується процесу вироблення конкретних компетенцій у студентів.

Треба зазначити, що медична освіта, в контексті компетентнісного підходу, знаходиться в більш сприятливому і, разом, у більш складному положенні. Окреслений підхід не є новиною для вищої медичної освіти, тому що за своєю сутністю вона завжди передбачала випуск фахівців, підготовлених до лікарської діяльності, до справи. Освічена в медичній справі людина – це, передусім, практик, людина, здатна лікувати, допомагати, боронити здоров'я інших людей. Знання медика, його ерудиція – вкрай важлива, але допоміжна сторона його стану освіченості. З цього постають підвищені, можна сказати, найбільші й найтяжчі за їх вагою вимоги до медичних компетентностей. І це стосується не лише суто професійних компетентностей, а й соціальних та особистих якостей випускників медичних ВНЗ, їх здібностей розв'язувати світоглядні, етичні, комунікативні, психологічні проблеми, умінь працювати з людьми.

Компетентності взаємопов'язані. Тому в сучасній педагогіці розрізняють інтегральну компетентність особи та її складові – диференційні компетентності [10]. Застосовується також родо-видовий поділ компетентностей. Виділяються загальні компетентності, які поділяються на три категорії: інструментальні, міжособистісні, системні. До інструментальних відносять когнітивні здібності, технологічні уміння (уміння, пов'язані з використанням техніки); лінгвістичні уміння; комунікативні здібності. Міжособисті компетентності включають «індивідуальні здібності, пов'язані з умінням виражати почуття і формувати стосунки, з критичним осмисленням і здатністю до самокритики, а також соціальні навички, пов'язані з процесами соціальної взаємодії і співпраці, умінням працювати в групах, брати соціальні та етичні зобов'язання» [11]. Системні компетентності – це «поєднання розуміння, відношення та знання, що дозволяють сприймати співвідношення частин цілого одна з одною та оцінювати місце кожного з компонентів у системі, здатність планувати зміни з метою удосконалення системи та конструювати нові системи» [11].

Якщо ранжувати виявлені компетентності за їх місцем у вищій медичній освіті, то з професійної медичної позиції рівноважно значущими постають інструментальні та міжособистісні компетентності. Інструментальні здібності випускника медичного ВНЗ виражаються у вміннях оцінювати стан здоров'я людини, діагностувати різноманітні порушення, виробляти стратегію і методи лікування. Крім того, до них належать уміння оперувати медичною технікою та приладами користуватись у професійних цілях комп'ютерами та іншою інформаційною технікою. До міжособистісних компетентностей належать насамперед засвоєні студентами-медиками принципи лікарської деонтології, вміння обирати лінію поведінки щодо інших людей, брати на себе відповідальність за інших. Безперечно, важливими для майбутнього лікаря є комунікативні компетентності: вміння говорити з пацієнтом, викликати його довіру, розговорити його, задавати «правильні питання», які дають змогу поставити діагноз і призначити лікування.

Компетентнісний підхід у медичній освіті передбачає певну перебудову навчального процесу. Як

зазначає І. Є. Клак, «головне тут – це проектування та реалізація таких технологій навчання, які створювали б ситуації включення студентів у різні види діяльності (спілкування, рішення проблем, дискусії, диспути, виконання проектів) та сприяли б формуванню у випускника високої готовності до успішної діяльності в реальному житті» [12]. Для студентів медичних ВНЗ такі ситуації утворює клінічна практика, яка є невід'ємною складовою навчального процесу. Має значення і співвідношення інваріантної та варіативної складової навчальних планів. Якщо ключові компетентності відповідають специфіці інваріантної складової галузевого стандарту в залежності від фаху, то «більшість спеціальних компетенцій є переважно результатом реалізації варіативної складової навчального плану в рамках стандарту вищого навчального закладу» [13].

Формування професійних компетентностей є важливою стороною сучасного освітнього процесу і необхідним її доповненням має бути виховання культури студентів на гуманістичних принципах. Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти є одним з головних принципів сучасної європейської освітньої парадигми. Загалом, це означає повернення освіти до людини, до людської особистості. Людина стає метою освітнього процесу як в тому сенсі, що всі сформовані в процесі навчання компетентності мають бути, зрештою, спрямовані на людину, на покращення її життя, так і в тому сенсі, що освіта має бути студентоцентричною, давати студентам найбільші можливості для розвитку всіх позитивних потенцій їхньої особистості. Це стосується всіх галузей освіти, але особливо тих, які готують фахівців з роботи з людьми. Медична галузь тут – одна з найперших.

Виховання лікарів-гуманістів є давньою традицією медичних ВНЗ. Успіх чи невдача медичної освіти значною мірою проявляється саме відповідно до цього критерію випускників медичних навчальних закладів. Лікар з вищою освітою має бути насамперед культурною людиною. Причому не лише в аспекті фахової культури, а й у більш широкому аспекті культури загально-гуманітарної. Цікавитись людьми, цікавитись людськими проблемами, бути в курсі новітніх тенденцій в громадському житті, у мистецтві, у національній культурі, у політиці та економіці є нагальною необхідністю для медичного працівника. Виховати ж гуманну людину можна, лише гуманізуючи сам процес навчання та виховання у ВНЗ. Досить чітке формулювання цього завдання знаходимо в роботі Т. М. Третьякової: «гуманізація освіти характеризується наповненням всього процесу навчання і всіх навчальних дисциплін змістом та підходами, які дозволяють розглянути будь-яку проблему через призму її значущості для людини та її розвитку» [14]. У цьому процесі П. П. Автомонов виділяє два напрями, які він називає вузьким і широким значенням гуманізації. У вузькому значенні гуманізація постає як орієнтація навчання на розвиток особистості. У широкому значенні – це створення всіх умов «для розкриття здібностей особистості, задоволення її потреб в інтелектуальному, духовному, моральному й фізичному розвитку» [15]. В останньому значенні

процес гуманізації виходить за рамки традиційних (аудиторних) форм навчання і охоплює всі способи залучення студентів до діяльності навчального закладу.

Академічна освіта має ґрунтуватися на певних етичних нормах, які відповідають принципу гуманізму. Н. М. Бойченко виділяє цінності, які мають бути основою академічної етики: цінності свободи та демократії, людської гідності, академічної відповідальності за результати своїх досліджень, толерантності, останню вона оцінює як одну з базових аксіом сучасної освіти, як «альфу і омегу» всієї етики сучасного університету [16]. Л. В. Рижак, погоджуючись з колишнім ректором Києво-Могилянської академії В. С. Брюховецьким, виділяє серед гуманістичних цінностей освітнього процесу любов до свободи: «найнагальніше завдання університету полягає у формуванні такого рівня свободи, за якого особа здійснює власний життєвий проект у формі суспільного внеску» [17].

Надзвичайно важливим є виховання любові до свободи й уміння бути вільним в освітньому процесі в медичних ВНЗ. Свобода особистості полягає у здатності приймати рішення самостійно, знаходити в собі волю якості для його виконання попри несприятливі умови, а також готовність відповідати за власне рішення. Не треба й доводити, що для фахівця в галузі охорони здоров'я вміння приймати самостійне рішення, не покладаючись на авторитети, традиції й забобони, але враховуючи всі можливі погляди є питанням професійної придатності.

Гуманізація медичної освіти є зворотною стороною підвищення професіоналізму вихованців медичних ВНЗ. На суперечливу єдність професіоналізації та гуманізації в освіті звертає увагу Н. А. Фіалко. Професійне мислення, на її думку, завжди технократичне, бо виконує службову роль у життєдіяльності індивідів [18]. Очевидно, що гуманізація, певною мірою, протистоїть технократичній тенденції в освіті. Втім, не слід допускати їх альтернативності. У цьому контексті уточнює Н. А. Фіалко завдання гуманізації, яке, на її думку, полягає не в тому, щоб перебороти технократизм: його руйнування призвело б лише до депрофесіоналізації особистості; справжня мета гуманізації освіти досягається тоді, коли професійне мислення стає складовою внутрішнього світу особистості [18]. Особливо, можна сказати, життєво важливим є баланс професіоналізму і гуманізму в медичній освіті, його досягнення потребує постійних зусиль від усіх педагогічних працівників медичних ВНЗ.

6. Результати дослідження та їх обговорення

Трансформація вищої медичної освіти України в сучасних умовах є складовою загального процесу перебудови вищої освіти, який здійснюється за певними принципами. Водночас медична освіта надає очевидну специфіку прийнятим освітнім принципам. у медичній освіті поєднуються тенденції до кращого виконання її соціальних функцій і до удосконалення змісту освіти. У ній поєднуються також прагматичні принципи професійної ефективності з принципами освіти як набуття людиною високої культури. Відображенням першої групи принципів є компетентніс-

ний підхід. З професійної медичної позиції рівноважно значущими постають інструментальні та міжособистісні компетентності. Друга група принципів реалізується в гуманізації медичної освіти. Гуманізація постає як орієнтація освітнього процесу на розвиток особистості, а також як виховання гуманістичної культури фахівців з охорони здоров'я.

7. Висновки

Можна стверджувати, що вища медична освіта за своєю професійною спрямованістю, цілями і завданнями освітнього процесу є одною з галузей, які найбільш органічно сполучають професійну та загальнокультурну орієнтацію, Компетентнісний підхід з принципом гуманізації освіти. Найбільш значущими для сучасного розвитку вищої медичної освіти України принципами її перебудови постають професіоналізація на основі компетентісного підходу і гуманізація та гуманітаризація як виховання не лише фахової ай загально-гуманітарної культури, яка ґрунтується на найвищих моральних цінностях і лікарській етиці. Причому ці два принципи утворюють нерозривну єдність, оскільки моральність і загальна культура лікаря має проявлятися через фахові знання і навпаки. Роль наведених принципів перебудови медичної освіти в тому, що вони дають можливість гармонійно поєднувати нові принципи з давно опрацьованими підходами, ґрунтувати інновацій на солідному фундаменті традицій.

Література

1. Максименко, С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти [Текст]: підручник / С. Д. Максименко, М. М. Філошенко. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 288 с.
2. Москаленко, В. Ф. Базовий термінологічний глосарій системи вищої медичної освіти України [Текст]: словарь / В. Ф. Москаленко, В. М. Пономаренко, А. Б. Зіменковський; Нац. мед. ун-т ім. О.О. Богомольця, Львів. нац. мед. ун-т ім. Д. Галицького та ін. – Л.: Ліга-Прес, 2005. – 175 с.
3. Мілерян, В. С. Методичні основи підготовки та проведення навчальних занять в медичних вузах [Текст]: метод. посіб. / В. С. Мілерян; Нац. мед. ун-т ім. О. О. Богомольця. Ф-т підвищ кваліфікації проф.-викл. складу медвузів України. – 2-е вид., пер. та доп. – К., 2003. – 80 с.
4. Андрущенко, В. П. Педагогіка майбутнього – педагогіка компромісу [Текст] / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – Київ; Кіровоград, 2014. – Т. 1, № 3 (54). – С. 16–18.
5. Романенко, М. І. Соціальні та парадигмально-когнітивні детермінанти розвитку сучасної освіти [Текст]: автореф. дис. ... д-ра філос. наук / М. І. Романенко; Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2003. – 32 с.
6. Пінчук, Є. А. Модернізація української системи освіти як теоретико-філософська і практична проблема [Текст]: автореф. дис. ... д-ра філос. наук / Є. А. Пінчук; НАПН України, Ін-т вищої освіти. – К., 2010. – 33 с.
7. Філософія освіти [Текст]: навчальний посібник / за заг. ред. В. Андрущенка, І. Передборської. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 329 с.
8. Приходько, В. В. Стратегія реформи національної вищої школи [Текст]: монографія / В. В. Приходько. – Дніпропетровськ: Журфонд, 2014. – 457 с.
9. Кучеренко, Д. Г. Стратегії розвитку освітніх систем країн світу [Текст]: монографія / Д. Г. Кучеренко, О. В. Мартинюк. – К.: ІПК. ДСЗУ, 2011. – 312 с.

10. Луговий, В. І. Становлення системи основних понять і категорій компетентнісного підходу в умовах парадигмальних змін в освіті [Текст] / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 2. – С. 14–24.

11. Кінаш, Р. І. Вища освіта України і Болонський процес [Текст] / Р. І. Кінаш, Д. Г. Гладішев. – Львів, 2006. – 66 с.

12. Клак, І. Є. Теоретичні засади компетентнісного підходу в системі вищої професійної освіти [Текст] / І. Є. Клак // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2015. – Вип. 124. – С. 32–34.

13. Луначек, В. Е. Компетентнісний підхід як методологія професійної підготовки у вищій школі [Текст] / В. Е. Луначек // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – Вип. 1. – С. 155–162.

14. Третьякова, Т. М. Процес гуманізації як основа реформування системи вищої освіти України [Текст]: автореф. дис. ... канд. політ. наук / Т. М. Третьякова; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". – Одеса, 2014. – 19 с.

15. Автомонов, П. П. Стратегічний принцип гуманізації вищої освіти і тактика його реалізації [Текст]: зб. наук. пр. / П. П. Автомонов // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – К.: Логос, 2012. – 227 с.

16. Бойченко, Н. М. Етичні цінності сучасної університетської освіти: філософська рефлексія [Текст]: автореф. дис. ... д-ра філос. наук / Н. М. Бойченко; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. – Київ, 2016. – 35 с.

17. Рижак, Л. В. Гуманізація вищої освіти України в контексті Болонського процесу [Текст] / Л. Рижак // Соціо-гуманітарні проблеми людини. – 2008. – № 3. – С. 14–22.

18. Фіалко, Н. А. Гуманізація вищої освіти: змістовно-функціональні аспекти [Текст]: автореф. дис. ... канд. філос. наук / Н. А. Фіалко; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. – Київ, 2015. – 20 с.

References

1. Maksimenko, S. D., Filonenko, M. M. (2014). Pedagogika vyshchoyi medichnoyi osvity [Pedagogics of higher medical education]. Kyiv: «Centr uchbovoi' literatury», 288.

2. Moskalenko, V. F., Ponomarenko, V. M., Zimenkovskiy, A. B. (2005). Bazoviy terminologichniy glossariy systemy vyshchoyi medichnoyi osvity Ukrainy [Basic terminological glossary of higher medical education of Ukraine]. Lviv: Liga-Pres, 175.

3. Mileryan, V. Ye. (2003). Metodychni osnovy pidgotovky ta provedenya navchalnyh zanyat v medychnyh vuzah [Methodic grounds of preparation and training in medical schools]. Kyiv, 80.

4. Andrushchenko, V. P. (2014). Pedagogika kompromisu [Pedagogy of the future – pedagogy of compromise]. Vyshcha osvita Ukrainy, 1/3 (54), 16–18.

5. Romanenko, M. I. (2003). Sotsialni ta paradigmально-kognitivni determinanty rozvitku suchasnoyi osvity [Social and

paradigm-cognitive determinants of the development of modern education]. Dnipropetrovsk, 32.

6. Pinchuk, Ye. A. (2010). Modernizatsiya ukrayinskoyi systemy osvity yak teoretyko-filosofska i praktychna problema [Modernization of Ukrainian system of education as a theoretical-philosophical and practical problem]. Kyiv, 33.

7. Andrushchenko, V. P., Peredbors'ka I. (Eds.) (2009). Filosofiya osvity [Philosophy of education]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Dragomanova, 329.

8. Pryhodko, V. V. (2014). Strategiya reformy natsionalnoyi vyshchoyi shkoly [Reform strategy of the national high school]. Dnipropetrovsk: Zhurfond, 457.

9. Kucherenko, D. G., Martynyuk, O. V. (2011). Strategiya rozvitku osvitnih system svitu [The development strategy of the world educational systems]. Kyiv: IPK, DSZU, 312.

10. Lugovyi, V. I., Slyusarenko, O. M., Talanova, Zh. V. (2014). Stanovlenya systemy osnovnyh ponyat i kategoriy kompetentisnogo pidhodu v umovah paradygmalnyh zmin v osviti [The formation of basic concepts and categories of the competence approach in the conditions of paradigmatic change in education]. Pedagogics and psychology, 2, 14–24.

11. Kinash, R. I., Gladyshev, D. G. (2006). Vyshcha osvita Ukrainy I Bolonskiy process [Higher education of Ukraine and Bologna process]. Lviv, 66.

12. Klak, I. Ye. (2015). Teoretychni zasady kompetentisnogo pidhodu v systemi vyshchoyi profesiynoyi osvity [The theoretical basis of the competence approach in higher professional education]. Bulletin of Chernihiv national pedagogical University, 124, 32–34.

13. Lunyachek, V. Ye. (2013). Kompetentisnyi pidhid yak metodologiya profesiynoyi pidgotovky u vyshchii shkoli [Competence approach as the methodology of the training in higher school]. Public administration: theory and practice, 1, 155–162.

14. Tretyakova, T. M. (2014). Proces gumanizatsii yak osnova reformuvannya systemy vyshchoyi osvity Ukrainy [The process of humanization as the basis for reforming higher education system of Ukraine]. Odesa, 19.

15. Avtomonov, P. P. (2012). Strategichnyi pryntsip gumanizatsii vyshchoyi osvity I taktyka yogo realizatsii [The strategic principle of humanization of higher education and tactics of its implementation]. Actual problems of sociology, psychology, pedagogy. Kyiv: Logos, 227.

16. Boychenko, N. M. (2016). Etychni tsinnosti suchasnoyi universitetskoyi osvity: filosofska rafeksiya [Ethical values of modern University education: a philosophical reflection]. Kyiv, 35.

17. Ryzhak, L. V. (2008). Gumanizatsiya vyshchoyi osvity Ukrainy v konteksti Bolonskogo protsesu [Humanization of higher education of Ukraine in the context of Bologna process]. Socio-humanitarian problems of person, 3, 14–22.

18. Fialko, N. A. (2015). Gumanizatsiya vyshchoyi osvity: zmistovno-funktsionalni aspekty [Humanization of higher education: the substantive and functional aspects]. Kyiv, 20.

Рекомендовано до публікації д-р пед. наук, професор Остапенко Н. М.

Дата надходження рукопису 12.05.2016

Кир'ян Тетяна Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Голова циклової комісії з української мови, Черкаський медичний коледж, вул. Хрещатик, 215, м. Черкаси, Україна, 18000
E-mail: tatyankiryan@ukr.net